

УДК 343.9

**ОСНОВНІ КІЛЬКІСНО-ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї:
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

Блага А. Б.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: У статті здійснений аналіз основних кількісно-якісних показників. В ході аналізу розкрито сутність насильства в сім'ї як негативного соціального явища. Факторний аналіз надає змогу оцінити масштаб та динаміку кожного аспекту цього складного явища. Зокрема, здійснено порівняльний аналіз кількості злочинів відповідно до адміністративних правопорушень, зафіксованих у сфері протидії насильства в сім'ї. Додатково розраховані коефіцієнти насильства в сім'ї протягом 2010-2012 рр. для наступного порівняння із загальнонаціональними показниками злочинності.

Ключові слова: насильство в сім'ї, кількісно-якісні показники, коефіцієнт інтенсивності, динаміка злочинності.

Аннотация: В статье осуществлен анализ основных количественно-качественных показателей. В ходе анализа раскрыта сущность насилия в семье как негативного социального явления. Факторный анализ дает возможность оценить масштаб и динамику каждого аспекта этого сложного явления. В частности, проведен сравнительный анализ количества преступлений относительно административных правонарушений, зафиксированных в сфере противодействия насилию в семье. Дополнительно рассчитаны коэффициенты насилия в семье в течение 2010-2012 гг. для последующего сравнения с общенациональными показателями преступности.

Ключевые слова: насилие в семье, количественно-качественные показатели, коэффициент интенсивности, динамика преступности.

Annotation: This article analyzes the main quantitative and qualitative indicators. The analysis reveals the nature of domestic violence as a negative social phenomenon. Factor analysis allows us to estimate the scale and dynamics of every aspect of this complex phenomenon. In particular, the comparative analysis of crimes and administrative offences, recorded in combating domestic violence, is done. Additionally, the coefficients of domestic violence in 2010-2012 are calculated for the following comparison with the national total crime rate.

Key words: domestic violence, quantitative and qualitative indicators, factor of intensity, dynamics of crime.

Науково обґрунтоване пізнання тенденцій і закономірностей розвитку суспільно-правових явищ (одним з яких і є насильство в сім'ї) потребує обов'язкового застосування прийомів та засобів статистичного аналізу. Адже без аналізу статистичних даних будь-яка наука оперує лише схоластичними висновками на потребу якій завгодно абстрактній концепції або політичній орієнтації. За влучним висловом О. Г. Кальмана та І. О. Христич, статистика – це міст, який з'єднує теорію і практику соціального пізнання. Тому, чим повніше у наукових розробках використовуються результати статистичних досліджень, тим достовірнішими будуть знання дійсності [1, с. 7].

Інформаційну основу кримінологічного аналізу насильства в сім'ї складають відомості, що містяться у державній статистичній звітності. Одразу зауважимо, що за роки незалежності нашої держави форми статистичної звітності, в яких міститься інформація про злочини та правопорушення, пов'язані з насильством в сім'ї, декілька разів змінювались через зміни у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві, зміни у структурі МВС внаслідок адміністративної реформи, у зв'язку з прийняттям Державної програми підтримки сім'ї тощо [2, 3, 4, 5, 6]. Внаслідок цього відомості, наявні у статистичних звітах за один період часу, можуть бути відсутні у звітах за інший. Крім того, специфікою звітності за 2012 рік є те, що всі дані надаються не за 12 місяців, як у попередні роки, а станом на 20 листопада, тобто менше на 1

місяць та 10 днів. Зрозуміло, що це дещо заважає коректному порівнянню показників, однак, на нашу думку, все ж дозволяє встановити основні тенденції і закономірності їх розвитку.

Спеціаліст у сфері аналізу та прогнозування злочинності О. Г. Кулик звертає увагу на ряд суттєвих ознак, що характеризують статистичні дані: 1) державна статистична звітність є результатом здійснюваного спеціальними державними органами суцільного статистичного спостереження за злочинністю, через що її можна вважати найбільш повною з точки зору кількості охоплених подій та осіб; 2) облік даних щодо реально вчинених злочинів та правопорушень є неповним через існування їх латентної частини, про яку відомості в державній статистичній звітності відсутні; 3) тільки заяви та повідомлення про злочини та правопорушення обліковуються без перевірки; облік інших даних про злочин та особу, яка його вчинила, здійснюється тільки після їх перевірки та юридичної оцінки; 4) статистичні дані щодо злочинності відображаються у спеціальних таблицях в узагальненому кількісному вигляді; 5) дані державної статистичної звітності щодо злочинності та судимості обмежуються певним нормативно-визначеним переліком показників [7, с. 16-17].

Загальнодержавне статистичне спостереження за станом протидії насильству в сім'ї (форма № 1-НС) було започатковане починаючи з 2010 року [8]. Тому аналіз показників насильства в сім'ї у динаміці нами здійснений переважно за цей період. Однак у окремих випадках нам вдалося подовжити ряди динаміки за рахунок аналогічних даних, що містились у деяких

інших формах звітності МВС України, які ведуться більш довгий період часу.

Згідно офіційних даних, кожна двадцята заява чи повідомлення про злочини, що вчинені або готуються, яка надійшла до підрозділів ОВС, стосувалась насильства в сім'ї. Так, у 2010 р. було зареєстровано 157167 заяв та повідомлень про загрозу або вчинення насильства в сім'ї, у 2011 році їх кількість збільшилась на 3,6% до 162768 заяв, а за 10 місяців і 20 днів 2012 року – суттєво зменшилась на 15,4% до 137782. Кримінологічний зміст та значення цього показника полягає в тому, що він свідчить, скільки осіб вважає, що стосовно них було

вчинено протиправне діяння. Співвідніши ці дані з часом, за який вони були отримані, можемо зробити висновок, що у 2010 році щоденно в Україні реєструвались заяви про насильство в сім'ї від 430 осіб, у 2011 р. – вже від 446, а от у 2012 р. – лише від 425.

Однак наведені показники не дають повної картини рівня насильства в українських сім'ях, у зв'язку з чим здійснили порівняльний аналіз даних щодо кількості заяв, повідомлень про злочини, що вчинені або готуються та заяв, повідомлень про загрозу або вчинення насильства в сім'ї в розрахунку на 100 тис. населення за 2010 – 2012 роки (табл. 1).

Таблиця 1

Коефіцієнти інтенсивності протиправних проявів та насильства в сім'ї у розрахунку на 100 тис. населення України за 2010 – 2012 рр.

	2010	2011	2012
Коефіцієнт інтенсивності протиправних проявів	6829,8	7310,3	6933,1
приріст до попереднього року, %	-	7%	-5%
Коефіцієнт інтенсивності насильства в сім'ї	342	355,6	301,9
приріст до попереднього року, %	-	4%	-15,1%

І хоча ми бачимо схожість основних тенденцій у динаміці обох розрахованих показників (зростання у 2011 р. та подальше зниження у 2012 р.), однак темпи приросту суттєво відрізняються. Так, у 2011 році динаміка зростання коефіцієнту інтенсивності протиправних проявів майже вдвічі перевищує аналогічний показник для насильства в сім'ї (+7% проти +4%). Натомість у 2012 році спостерігається зниження коефіцієнта інтенсивності насильства в сім'ї втричі швидшими темпами, ніж коефіцієнта інтенсивності протиправних проявів (-15,1% проти – 5%).

Слід зауважити, що зміни чисельності населення практично не впливали на коливання кількості зареєстрованих заяв та повідомлень про загрозу або вчинення насильства в сім'ї і, відповідно, динаміка кількості зареєстрованих заяв про насильство в сім'ї та коефіцієнта інтенсивності насильства в сім'ї практично співпадала.

Зазначимо, що після перевірки підрозділами ОВС цих заяв і повідомлень та юридичної оцінки викладених у ній фактів, переважна більшість з них не розцінюються як злочини і кримінальні справи за ними не порушуються. Так, протягом 2010 – 2012 років лише приблизно у 0,5% випадків порушувались кримінальні справи або розпочинались протокольні

провадження (тобто, події були зареєстровані як злочини, але їх обставини з'ясовувалися у спеціальному спрощеному порядку). За більшістю ж заяв та повідомлень про загрозу або вчинення насильства в сім'ї були прийняті такі рішення: про відмову в порушенні кримінальної справи (97% – 97,5%), про передачу заяви або повідомлення за належністю (1,5% – 2%). Залишок заяв та повідомлень про загрозу або вчинення насильства в сім'ї, за якими рішення не було прийнято, становив в середньому від 0,5% до 1%.

Основна маса фактів, викладених у заявах про насильство в сім'ї, кваліфікувалась як адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП. Як це видно з рис. 1, кількість виявлених правопорушень цього виду за шість років, починаючи з 2004 року (нагадаємо, що адміністративна відповідальність за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису була встановлена згідно із Законом України № 759-IV від 15.05.2003 р., а регулярна статистика про стан протидії насильству в сім'ї органами внутрішніх справ збирається з 1 січня 2004 р.) зросла майже у 1,5 рази – з 82413 до 122708. Проте, у наступному році цей показник знизився аж на 17,6%.

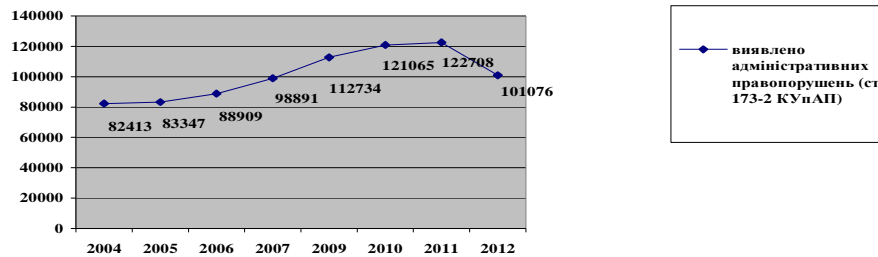

Рис. 1. Динаміка чисельності зареєстрованих правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП, за 2004-2012 рр.

Як справедливо зазначали автори Моніторингу стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї, зростання кількості зафіксованих міліцією випадків насильства в сім'ї може (і має) розглядатися як відображення змін у діяльності ОВС, покращання реагування міліції на такі факти, а також на зростання поінформованості громадян щодо норм законодавства з цього питання й ступінь довіри до міліції [9, с. 183]. На основі наведених даних можна стверджувати, що необгрунтовано різке зниження у 2012 році кількості виявлених адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП, скоріше засвідчує проблеми з реагуванням на випадки насильства в сім'ї та їх реєстрацією, аніж реальне зменшення їхніх масштабів.

Що стосується структури насильства в сім'ї за його видами, то зауважимо, що такий аналіз нами був здійснений за статистичними даними 2004–2009 років, оскільки з 1 січня 2010 року органами внутрішніх справ така інформація не збирається у

зв'язку із запровадженням нової форми звітності [10]. Виходячи з мети нашого дослідження, аналіз структури ми здійснили за допомогою декількох методів.

По-перше, оскільки для насильства в сім'ї характерна адитивність обсягів (тобто, така його властивість, за якої значення величини, яка відповідає цілому об'єкту, дорівнює сумі значень величин, що відповідають його частинам, незалежно від того, яким чином поділено об'єкт) [11], ми використали метод арифметичної середньої, який обчислюється діленням загального обсягу значень ознаки на обсяг сукупності. Нами були дотримані умови наукового застосування середніх величин: 1) якісно однорідна сукупність; 2) наявність достатньо великої чисельності елементів сукупності; 3) поєднання методу середніх з методом групувань, що дозволяє виділити якісно однорідні групи. В результаті розрахунку середньої арифметичної, структура розподілу видів насильства в сім'ї за 2004–2009 роки набула такого вигляду (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл насильства в сім'ї за видами (середня величина за 2004 – 2009 рр.)

Чітко виявляється суттєве переважання серед видів насильства в сім'ї фізичного, на другому місці знаходиться психологічне. Проте дані, отримані нами в результаті проведеного вивчення судової практики, опитування дільничних інспекторів міліції, працівників кримінальної міліції у справах дітей й осіб, які вказали, що ставали жертвами насильства в сім'ї, дають підстави стверджувати, що це не є правильним і повним відображенням дійсності. Насильство в сім'ї тільки одного виду майже не зустрічається. Як правило, найбільш частим є

вчинення декількох видів насильства: сімейні негаразди починаються з психологічного насильства, до якого потім додаються економічне і фізичне як прагнення завдати якомога більшої шкоди потерпілому; сексуальне насильство поєднується з психологічним.

Крім того, нами був використаний метод статистичних рядів динаміки, за допомогою якого можна розглянути зміну величини кожного з видів насильства в сім'ї у часі (табл. 2) [12, с. 191].

Таблиця 2

Розподіл насильства в сім'ї за видами протягом 2004 – 2009 рр.

	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Фізичне	39390	39138	39473	37728	38741	41514
частка у структурі (%)	69,4%	65,5%	62%	58%	58,6%	56,9%
приріст до попереднього року (%)	-	-0,6%	0,86%	-4,4%	2,3%	7,2%
Психологічне	13760	17665	21813	24382	24917	29153
частка у структурі (%)	24,2%	29,5%	34,3%	37,5%	37,7%	40%
приріст до попереднього року (%)	-	28,4%	23,5%	11,8%	2,2%	17%
Економічне	3522	2868	2311	2916	2459	2278
частка у структурі (%)	6,2%	4,8%	3,6%	4,4%	3,7%	3,1%
приріст до попереднього року (%)	-	-18,6%	-19,4%	26,2%	-15,7%	-7,4%
Сексуальне	дані відсутні	61	27	16	2	0
частка у структурі (%)	-	0,1%	0,04%	0,02%	0,003%	0
приріст до попереднього року (%)	-	-	-55,7%	-40,7%	-87,5%	-100%

Наведені дані свідчать про наявність у структурі стійкої тенденції до зменшення як загальної кількості, так і частки економічного (з 6,2% у 2004 р. до 3,1% у 2009 р.) та сексуального (з 0,1% до 0%) видів насильства. Натомість частка психологічного насильства зросла майже вдвічі (з 24,2% до 40%). Що стосується фізичного насильства, то тут спостерігається суперечлива тенденція: при зростанні загальної кількості випадків з 39380 до 41514, його частка у структурі знизилась з 69,4% до 56,9%.

Зниження рівня і частки сексуального насильства відбулось, вочевидь, через те, що його прояви були кваліфіковані як злочини, і, відповідно, винні були притягнуті до кримінальної, а не адміністративної відповідальності. Систематичне зростання масштабів психологічного насильства до 2009 року, на нашу думку, може бути свідченням прояву як досить високого рівня правової обізнаності громадян з питань протидії насильству в сім'ї, так покращання роботи органів внутрішніх справ у сфері.

На відміну від тенденції до зниження у 2012 році кількості зареєстрованих заяв, повідомлень про загрозу або вчинення насильства в сім'ї на 15,4%, а кількості виявлених адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 – на 17,6%, кількість порушених кримінальних справ за злочини, що пов'язані з насильством в сім'ї, у цьому ж році зросла на 17,2% (табл. 3). Наведена динаміка може свідчити про суттєву криміналізацію насильства в сім'ї, коли правопорушники одразу вчинюють злочинні посягання проти членів своєї родини. Але, враховуючи те, що такий темп приросту суперечить існуючим закономірностям руху насильницьких злочинів, згідно яких число посягань на особу змінюється щорічно не більше ніж на 4% [13, с. 36], скоріше за все має місце латентизація незлочинного насильства в сім'ї. Вона може бути наслідком як зростання рівня недовіри до правоохоронних органів з боку потерпілих, так і погіршення у 2012 році якості роботи працівників ОВС, які належним чином не реєстрували такі заяви і повідомлення.

Таблиця 3

Динаміка кількості злочинів, пов'язаних з насильством в сім'ї, за 2010-2012 рр.

	2010	2011	2012
Порушено кримінальних справ	699	714	837
% від загальної кількості заяв, повідомлень про насильство в сім'ї	0,44%	0,43%	0,61%
приріст до попереднього року, %	-	2,2%	17,2%
Закінчено розслідування кримінальних справ про злочини, пов'язані з насильством в сім'ї	512	758	615
приріст до попереднього року, %	-	48%	-18,9%
рівень на 100 тис. населення (коефіцієнт інтенсивності)	1,12	1,67	1,35
з них тяжких та особливо тяжких	161	222	212
% від загальної кількості кримінальних справ про злочини, пов'язані з насильством в сім'ї, за якими закінчено розслідування	31,5%	29,3%	34,5%
приріст до попереднього року, %	-	37,9%	-4,5%

На підтвердження вказаної вище тези можуть слугувати також дані про динаміку закінчених розслідувань кримінальних справ щодо злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї (у 2012 році їх кількість зменшилась на 18,9%) та ступінь їх тяжкості (34,5% з них відносились до категорії тяжких та особливо тяжких).

Здійснений нами аналіз основних кількісно-якісних показників насильства в сім'ї хоча і може виступити у якості інформаційної основи для здійснення запобігання цьому негативному явищу, однак, на нашу думку, не може вважатися абсолютно

повним та потребує подальших доробок у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кальман О. Г., Христич І. О. Правова статистика: підручн. для студ. юрид. спец-тей вищих закл. освіти / О. Г. Кальман, І. О.Христич. – Харків: Право. – 2004. – 304 с.
2. Про затвердження форми звітності № 1-НС «Звіт про стан протидії насильству в сім'ї» (квартальна): Наказ Міністерства внутрішніх справ від 8 верес. 2009 р. № 388 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-formi-zvitnosti-n-1-ns-zvit-pro-stan-prot-doc6047.html>

3. Про затвердження форм державних статистичних спостережень NN 1, 1-А, 2, 2-Е, 3, 5, 7, 360, 1-НП, 1-АСМ : наказ Держкомстату України від 10.12.2002 р. N 436. – м. Київ.

4. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 р. № 565-ХІІ // Верховна Рада України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/565-12>

5. Про затвердження Інструкції про єдиний облік злочинів: Наказ, інструкція Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Міністерства оборони України, Державної митної служби України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Державного департаменту України з питань виконання покарань, Державної судової адміністрації України № 21/135/281/240/499/354/367/159/69 від 25.05.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.50742.1>

6. Інструкція про єдиний облік злочинів : інструкція, форма, наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової адміністрації України, Міністерства юстиції України № 20/84/293/126/18/5 від 26.03.2002 р. // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0020900-02/page>

7. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія. – К. Юрінком Інтер. – 2011. – 288 с.

8. Про затвердження форми звітності N 1-НС «Звіт про стан протидії насильству в сім'ї» (квартальна): Наказ Міністерства внутрішніх справ від 8 верес. 2009 р. № 388 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-formi-zvitnosti-n-1-ns-zvit-pro-stan-prot-doc6047.html>

9. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї. 2001-2011 роки / кол. авт. : О.М. Бандурка, О.Ф. Бондаренко, В.О. Брижик, та ін.; заг. ред. О.М. Бандурки, К.Б. Левченко; вступ. слово О.О. Зарубінського. – Х.: Видавництво «права людини». – 2011 – 240 с.

10. Про затвердження форми звітності № 1-НС «Звіт про стан протидії насильству в сім'ї» (квартальна): Наказ Міністерства внутрішніх справ від 8 верес. 2009 р. № 388 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-formi-zvitnosti-n-1-ns-zvit-pro-stan-prot-doc6047.html>

11. Адитивність: Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Адитивність>

12. Кальман А.Г., Христич И.А. Понятийный аппарат современной криминологии: терминологический словарь / под общ. ред. член-корреспондента АПрН Украины, д-р. юр. наук, проф. Голины В.В. – Х.: Изд-во ООО ТО «Гимназия». – 2005. – 272 с.

13. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. – М.: Издательская группа ИНФРА-М – НОРМА. – 1997. – 383 с.